

Dialog byl natočen v pondělí 25. listopadu 2013 poledne, odpoledne v prostorách pracovny docenta Laciny Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1665 / 1, Brno Černá Pole.

MS: *Náš dialog bych zahájil subjektivním dotazem. Jak vnímáte rok 1989? Co jste od něj očekával? Jak se případná očekávání naplnila?*

LL: V roce 1989 jsem byl studentem na Vysoké škole zemědělské v Brně.

MS: *To se ještě nejmenovala Mendelova univerzita.*

LL: Očekávání byla příslušná věku studenta a minimální představy o tom, jakou proměnou musí společnost projít od komunistické k demokratické společnosti. To znamená, že má představa o budoucnosti byla velkou neznámou. Převažovala velká očekávání. Rychlost změn jsem očekával daleko větší a mnohem razantnější, když se na to dívám s odstupem. Od té doby jsem se naučil, že 10 let již není žádné dlouhé období. Člověk ve věku kolem 22 let má jinou představu o čase než ve věku 45 let, kdy ví, že 10 let nehraje žádnou roli a některé změny trvají i několik generací.

MS: *Jinými slovy mládí je plné elánu. Na základě konfrontace s realitou si člověk uvědomuje, že musí být dostatečně rezervován k vývoji. Mnozí lidé očekávali změnu, byli angažováni v tom, co se dělo, ale možná díky velkému očekávání přišlo vystřízlivění a u někoho zklamání.*

... Idealista versus pragmatik ...

LL: Spíše bych řekl vystřízlivění. Zklamání jistě ne. Pořád onu změnu považuji za pozitivní. Došlo k realistickému vystřízlivění z revolučního ducha, které z mého pohledu nastalo velmi rychle. Již v prvních dnech a týdnech mohl člověk pozorovat i na úrovni univerzity rozdílné chování jednotlivců. Pamatuji si, že celá řada mých spolužáků zůstala tehdy doma, jelikož jim rodiče řekli: „Není rozumné odjíždět do Brna, počkejte, jak to dopadne.“ Překvapivě právě tito kolegové začali potom nahrazovat ty, kteří šli do prvotního rizika. Právě v tomto momentě nastalo mé první vystřízlivění. Po roce člověk zjistil, že ve všech funkcích nesedí lidé, kteří se v prvních týdnech skutečně o něco snažili. Byli nahrazeni lidmi, kteří zůstali doma a vyčkali. O to usilovněji se angažovali, aby získali nové funkce.

MS: *Domníváte se, že již v tomto případě by se dalo říci, že idealisté byli vystřídáni pragmatiky, nebo těmi, kteří pozorovali, kam fouká vítr a podle toho se zařídili?*

LL: Myslím si, že toto byla pouze kopie dění na celonárodní úrovni, kdy též aktivisté z Občanského fóra byli nahrazeni jinými. Mně se líbí pojem pragmatik. Smutné je, že mezi tyto pragmatiky se zařadili i funkcionáři minulého režimu.

MS: *Řecké slovo „pragma“ je čin. Možná to slovo užíváme s negativní konotací. V roce 1989 přišla idealistická vlna, ale poté se na důležité funkce dostávali ti, kteří vyčkávali a mohli zaujmout místo, které jim z logiky jejich životního postoje více přináleželo.*

LL: Ani toto bych neřekl. Když člověk pracuje ve větším kolektivu, jako je fakulta, pozná, že tam jsou lidé, kteří dokážou zúžit své priority. Pamatuji si, že skupinu lidí, kteří byli ve stávkových výborech, utvářeli idealisté. Oni měli vize, o nichž si zpětně myslím, že nebyly realizovatelné. Následně byli vyměněni skupinou, kterou nazýváte pragmatiky. Právě oni jsou těmi, kteří dokážou problém rozkoukat, dokážou jít za konkrétním cílem a řeknou si příkladně: „Nyní budu zvolen do akademického senátu.“ Idealisté říkají: „To jsou věci, které můžeme ignorovat. Přece základní je myšlenka, a ne nějaké struktury.“ Myslím si, že se nejprve jednalo o kombinaci obou typů. Ptejme se, proč byli idealisté nahrazeni těmi, které jsme označili za pragmatiky.

MS: *Můžeme říci, že idealisté byli v počátcích změn, byli zprostředkovateli impulzu. Pragmatiky*

můžeme v dobrém slova smyslu označit za „dělníky“, a je jedno v jaké oblasti působí. Rozhodně jak idealisté, tak pragmatici jsou potřeba.

LL: Zcela určitě. Podle mého názoru to nikdy s lidmi není až tak čisté, takže jedno z mých očekávání bylo, že po nějakém čase lidé přestanou mít idealistické myšlenky. Má negativní zkušenost je, že jsem očekával od své vlastní generace přijetí jiných hodnot a mé obrovské vystrážlivění souvisí se zjištěním, že pouze úzká část mé generace se snaží být zodpovědná sama za sebe. Člověk časem zjistil, že je dobré mít pěkné myšlenky, ale nejdůležitější je, když sám za sebe každý den něco udělá. Obrovské zklamání pro mě bylo, že velká část mé generace volila „jednodušší“ cestu. Společnost byla převálcována pragmatiky.

MS: *Jsou lidé, kteří od sebe vyžadují, aby byli sami sebou. Snaží se být věrni svému přesvědčení. Realizovat ho, i když to přináší strast. Před rokem 1989 to byli disidenti, kteří nechtěli a priori zápasit, ale poznali, že režim je lživý a pokud by s ním spolupracovali, ztratili by cosi sami ze sebe. Nebyl bych to já, má identita by byla poškozena, i když bych si tím hmotně pomohl. Dokonce bych se mohl realizovat v práci. Tito lidé primárně usilovali o to, být sami sebou. Pragmatici na smlouvu s režimem přistoupili.*

LL: Když si toto člověk zpětně uvědomí, musí konstatovat, že rozdělení typů lidí ve společnosti bude přibližně stále stejné. Pouze se to jinak projevuje v rámci odlišných politických, sociálních a hospodářských systémů. Je škoda, že ve společnosti je těch, kteří chtějí být sami sebou, což přináší „nepohodlí“, velmi málo. Většina má tendenci uzavřít výhodnou smlouvu s jakýmkoliv režimem, v jakékoliv době.

... Trvalost režimu ...

MS: *Pokud se zpětně ohlédnete, myslel jste, že rok 1989 tak jako tak musí přijít nebo že totalitní režim zde bude napořád? Jak bylo řečeno: „Se Sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak?“*

LL: Přiznám se, že zborcení režimu bylo pro mě překvapení. Myslím si, že nikoliv pouze pro mě. Stále mě zaráží, když se objevují nové a nové studie, postupně se otevírají archivy i CIA a jiných velkých výzvědných služeb, že se v nich přiznává naprostá neočekávanost tehdejšího vývoje. I pro ně to bylo překvapení. Jelikož jsem jako student střední školy několikrát navštívil v rámci letních brigád Polsko, vnímal jsem, že se tamní společnost posunuje jiným směrem, než tomu bylo u nás. Má představa byla, že režim je „neprůstřelný.“ Bylo to díky tomu, že člověk vnímal, jak byli zbytkem společnosti ignorováni jednotlivci, kteří se snaží něco měnit - kritizovat stávající uspořádání nejen za zdmi domova, ale i veřejně.

MS: *Ostrůvky pozitivní deviace se rozrůstaly. Byli to studenti, kteří jednotlivé akce dali do pohybu a následně se přidali ostatní.*

LL: Já jsem z poměrně malého města. Až pak, co jsem přišel do Brna na vysokou školu, měl jsem možnost se setkat s někým, kdo otevřeně projevoval názory proti stávajícímu komunistickému režimu. U svých spolužáků z jihomoravského venkova jsem si uvědomil, že na vesnicích byla mnohem menší interakce s čímkoliv takovým. Tamní život si běžel ve svých kolejkách. Tam diskuse vlastně neprobíhala.

MS: *Též to závisí na intelektu. Lidé, kteří podepsali Chartu, byli vzdělaní. Na druhou stranu - člověk může říci, že lidé věřící mohli inklinovat k názoru: „Ano, co je hlásáno režimem, je proti křesťanskému učení“.*

LL: Zřejmě nikdy nebudu souhlasit s touto tezí. Vzpomínám si, že pan Václav Klaus v jednom

rozhovoru napsal, že celou změnu režimu umožnil běžný šedý človíček, odjíždějící na víkendy na chalupu. Z toho se mi neustále dělá husí kůže. Určitě s tím nebudu souhlasit. Vždy zaleží na roli jednotlivce a jeho osobní zodpovědnosti se k věcem postavit a ne před nimi utíkat.

... Komunismus ...

MS: *Spontánně jsme přešli před rok 1989. Začal bych obecnější otázkou. Čím pro vás je komunistická ideologie a ideologie vůbec? Režim, který zde byl, se snažil ji realizovat, ale výsledky práce lidí, kteří jej realizovali, byly pro mnohé zřejmé. Pochopitelně, že je každý reflektoval dle vlastní zkušenosti.*

LL: Pro mě je to těžké. Vždy, když se svými vrstevníky dostanu do diskuse na toto téma, zaujmou pozici, jak jsou minulostí nezasaženi. Stále jim připomínám, že jsme dvacet let života byli ovlivňováni komunistickou ideologií a společností v jejím duchu vychovávání. Ať si to připouštíme, nebo ne, je to pro utváření hodnot velmi podstatná část života. Naše generace musí být nutně výchovou ovlivněna, byť v různé míře. Mé vnímání režimu a postoj k němu bude dán retrospektivou. Asi to souvisí s otázkou očekávání změn a míry jejich naplnění.

MS: *Jsou lidé, kteří říkají: „V režimu jsem nechtěl žít, představoval pro mě ničení hodnot, které zde byly vytvořeny před rokem 1948, nebo spíše 1938, jelikož v onom desetiletí byla II. světová válka. Zkrátka režim, který zde byl, byl chybným, a proto nebyl životaschopný.*

LL: Ano, člověk měl v roce 1989 dvacet let, a to jsou lidské priority jiné. Spíše se s politikou střetával zprostředkovaně. Sám to vím z naší rodiny. Část z ní emigrovala do Argentiny a začala nový život, tito moji příbuzní tu již nechtěli žít. Jiná část mé rodiny pocházela z poměrně chudých poměrů na Valašsku, myšlenka socialismu věřila a každodenně jí žila. Nevadilo jim pečovat o společný majetek. Můj pocit z toho všeho byl smíšený, a proto na vaši otázku nedokážu dobře odpovědět. Je tam mnoho zpětné retrospektivy a věcí, které si člověk uvědomil až po roce 1989.

MS: *Pokud se na tuto otázku díváte jako akademický pracovník, ideologii vnímáte jako iluzorní, jako cosi, co je utopistické ...*

LL: Zcela evidentně. Člověk od svých patnácti let ideologii vnímal jako seskupení prázdných myšlenek. Režimu se nedařilo mladou generaci přesvědčit, že daný model je životaschopný.

MS: *V počátcích lze hovořit o snaze vytvořit lepší, spravedlivější, harmoničtější společnost. Tato země se ke zmíněné ideologii přiklonila i z důvodu, že prošla válkou. Západ zklamal, a proto jsme se vydali cestou k Východu. Zásadní společenské a poté hospodářské změny byly spuštěny roku 1948.*

LL: Tam je zajímavý i náš rodinný příběh. Šel bych ještě před II. světovou válku. Jako ekonom chápu období první republiky do období krize jako obrovský hospodářský úspěch. Ale bohatství nebylo rovnoměrně distribuováno. Existovaly chudé oblasti, jako bylo Valašsko, moravsko - slovenské pomezí, odkud pochází jeden z mých dědečků, který byl z osmi dětí. Za první republiky tam lidem nebylo dostupné vyšší vzdělání, vzhledem k jejich sociálnímu postavení. Je zcela pochopitelné, že se těmto lidem líbilo, když jim nový režim vzdělání, a tím eventuální postup na společenském žebříčku, umožnil. Pro ně to byla lákavá možnost. Jsem neustále přesvědčený, že podpora komunistické ideologie nebyla ve všech případech jen vynucena násilím. Z vyprávění mého dědy z Valašska vím, že v jeho kraji pomohla tamním lidem z chudoby.

MS: *Jinými slovy - komunistická ideologie byla vnímána jako lék na sociální problémy.*

LL: Ano. Pro část společnosti to byla příležitost, jak se dostat z chudoby, jak žít v sociálně spravedlivější společnosti.

... Deformace režimu ...

MS: *V padesátých letech došlo k zavírání lidí, kteří s nastoupeným kurzem nesouhlasili. To je však černou stranou zmiňované ideologie.*

LL: Pořád lituji, že jsem si nikdy neudělal čas, hovořit s mými prarodiči na toto téma. Dnes člověk zná procesy z padesátých let spíše z knih, filmů. Neustále si kladu otázku, zdali o tom běžný občan věděl, zda si uvědomoval, co se také ve společnosti děje, pokud to nezažil ve vlastní rodině nebo u souseda, spolupracovníka. Jistě bych se lidí, kteří zažili tehdejší režim a jeho tlak, rád zeptal, jaké bylo jejich osobní vnímání té doby, ...

MS: *... jak byl též deformován pohled médií. Ta byla propagandistická. Dobrá, ale z dnešního pohledu můžeme říci, že budování „spravedlivějších světů“ je cestou k vytvoření pouze šedého, průměrného společenství. Místo, aby společnost zažívala vzestup, čelí stagnaci, ba poklesu.*

LL: Souhlasím s vámi. Problém jakékoliv utopické ideologie je v tom, že ti aktivní jsou potlačováni. Člověk mohl pozorovat, jak se v celé společnosti vytrácel individualismus. Přitom původní myšlenka nebyla špatná. Vycházela z teze: „Máme společný majetek, pojďme se o něj společně starat.“ Pak se dobrý záměr vytratil. Byli zde jednotlivci, kteří nezneužívali výhod systému. Skutečně se snažili naplnit ducha ideologie.

MS: *Marx snad tvrdil, že vlastnictví odcizuje. Problém je, že vlastnictví je apriorní součástí naší existence.*

LL: Je naší motivací se o něco starat.

MS: *Ano, vlastnictví, které patří všem, není ničím a nastává možnost úpadku.*

LL: Je zde nádherný příklad tehdejšího ekonomického fungování v podobě útěku do chalup, které lidé vlastnili. Jejich obliba byla logická, neboť byly jednou z mála věcí, které mohly být v soukromém vlastnictví. Byty byly podnikové nebo družstevní.

MS: *Je zvláštní, že ačkoliv komunisté ekonomickou svobodu redukovali, nechali lidem chalupy a ti o ně mohli pečovat.*

LL: Téma soukromého vlastnictví před rokem 1989 by jistě stálo za bližší průzkum.

MS: *Politická svoboda nebyla. Kdo se chtěl realizovat, musel mít ...*

LL: ... červenou knížku nebo emigrovat. I když jistě existovaly výjimky.

MS: *Zkrátka komunistický režim byl útokem na charaktery.*

... Pozitivum režimu ...

MS: *Dobrá, vidíte jako Moravan nějaké pozitivum? Když jsem hovořil s Daliborem Dědkem z Jablotronu, pravil: „Některé segmenty školství byly dobré. On studoval na ČVUT a někteří kantoři tam byli na slušné úrovni. Zmínil byste něco jiného?“*

LL: Myslím si, že můžeme zmínit cosi, co je velmi typické pro jižní Moravu. Když k nám přijeli profesori z Iowa State University na počátku devadesátých let, byli fascinováni efektivitou našeho zemědělství. Lidé ze Západu byli fascinováni tím, ...

MS: ... kolik lidí v něm pracuje ...

LL: ... a vyprodukuje množství kvalitní zemědělské produkce. Pokud zapomeneme na násilnou formu transformace na kolektivní hospodaření, v padesátých letech, jsem přesvědčen, že zemědělský sektor byl na přelomu osmdesátých a devadesátých srovnatelný se Západem. Efektivnost produkce na velkých celcích s využitím mechanizace je vyšší než na malých políčkách. Nakonec se ukázalo, že v okamžiku, kdy vznikla možnost „vrátit se k půdě,“ tento zájem nebyl masově projevován. Sám jsem absolventem Vysoké školy zemědělské z počátku devadesátých let. Byli jsme kandidáty, kteří se měli vrátit k farmaření na rodinných, restituovaných nebo privatizovaných pozemcích. Udělali to dva ze sto padesáti spolužáků. Ostatní řekli, že vhodná doba je pryč. Máme jiné priority.

MS: *Soudíte, že režim byl poražen, ale ideologie žije dál, nebo se domníváte, že to, co bylo předkládáno lidem, ztratilo svou platnost a nemůžeme hovořit o znovuoživení komunistické ideologie? Stále je u nás strana, která ono slovo nese i ve svém názvu.*

LL: Chtěl bych říci, že stále patnáct procent voličů volí konzistentně komunistickou stranu. Zcela jistě má svou voličskou základnu. Co se společnosti týče, působím na Mendelově univerzitě v Brně dvacet let a mezi studenty nevidím, že by zmíněnou ideologii vyznávali. Když se jedná o levicové myšlení, není spojováno s komunistickou ideologií. Nejhorší je, že tuto ideologii už studenti ani neznají. Pokud ano, vnímají minulý režim jako jedno z mnoha historických období, které je z jejich pohledu už vzdálené.

MS: *Možná by k tomu přistoupili jedině tehdy, když by byli konfrontováni s nějakým nebezpečím. Neznalost, zapomínání, též nahrává tomu, co zde bylo před rokem 1989.*

LL: Jsem téhož názoru.

... **Exil** ...

MS: *Pokročme dále. Jak se díváte na lidi, kteří odešli do exilu? Nechtěli zde být, neboť chtěli realizovat svůj životní plán ve svobodném světě?*

LL: Vzpomínám si, že jsme na vysoké škole asi se třemi kamarády o tom vedli před rokem 1989 vášnivě diskuse. V té době jsem byl velkým zastáncem toho, že pokud bych měl možnost a jestliže by se situace zde vyvíjela špatně, asi bych byl ochoten odejít, nebo bych o to aktivně usiloval. Překvapilo mě, že hlavně spolužáci, kteří byli z vesnic, kde rodiny žili pohromadě, měli silný argument proti, kvůli rodině. Zkrátka - rodinná pouta tam byla silnější než jakákoliv výhoda, kterou by člověk mohl exilem získat.

... **Stav společnosti, hospodářství** ...

MS: *Částečně jsme popsali minulost, nyní bych se zaměřil na stav, v jakém se nacházela společnost a hospodářství v roce 1989. Jak byste ji hodnotil jako student, ale i zpětným pohledem akademika?*

LL: Mám velmi negativní pohled. Řekl jsem již, že pouze zemědělský sektor byl konkurenceschopný a fungoval ...

MS: ... jako JZD Slušovice, ...

LL: ... což je jiný experiment. Zemědělství jako celek bylo velmi efektivní. Zbytek ekonomiky svědčil o tom, že hospodářství bylo obrem na hliněných nohou. Mě hodně překvapilo, že po roce 1990, kdy jsem navštívil některé podniky, se stále dělalo na prvorepublikových strojích. Největší problém byl, že v důsledku nepropojenosti, nedostatku kapitálu, byla obrovská podinvestovanost ve výrobním

sektoru. Celý sektor průmyslu žil z podstaty nebo z výhody dohod o dodávání nějakého produktu za předem dohodnutou cenu v rámci trhů RVHP. V celé průmyslové oblasti neexistovala významná konkurence. V kombinaci s nedostatkem kapitálu se to na stavu průmyslu plně projevilo.

MS: *Člověk se může setkat s postojem, že nedostatečnost kapitálu, technologií, byla částečně vyvážena schopností českého člověka, jeho vzdělaností. Tak o stavu hovořil Jan Vrba, bylo to potvrzeno i mnohými zahraničními investory. Toto hodnocení bylo v počátku devadesátých let. Ač na tu bídu režimu, jsme byli „špičkou“, ve srovnání se zeměmi východního bloku.*

LL: Ano, bez lidského faktoru by ekonomika zkolabovala. Byla zde obrovská kapitálová podvybavenost. Lidé byli nuceni k tomu, čemu se dnes říká inovace, aby systém vůbec fungoval. I před rokem 1989 vznikala celá řada zajímavých řešení, označovaných jako „zlepšovací návrhy“. Z mého pohledu byl tento stav pouze časovanou bombou. Výbuch oddalovali lidé s technickou zdatností a nápady. Mám pěkný příběh z počátku devadesátých let. Pamatuji si, že jako student jsem dělal na Brněnských veletrzích a výstavách pro jednu americkou firmu, která zde vystavovala. Dovezla si výčepní zařízení a zjistila asi den před otevřením veletrhu, že hlavice, která se dává na bečku, je jiná, než má být. Co chtěli udělat? Chtěli poslat do USA letadlo, v té době asi za 10 tisíc dolarů, aby jim potřebný díl dovezlo. Řekl jsem jim: „Znám zde pána z Královopolské strojírny, který vám vyrobí redukci na hlavici za 200 korun.“ Technická zdatnost pracovní síly a nízké mzdy byly na začátku transformace naší obrovskou výhodou.

MS: *Můžeme říci, že se jednalo o hospodářskou a společenskou existenci z podstaty.*

LL: Pokud vím, všichni dostávali pouze mzdu, ale v té době existovaly odměny za to, když člověk přišel s nápadem. Dodatečný příjem ze „zlepšovacích návrhů“ byl silnou motivací.

MS: *Problém tkvěl v tom, že bylo taktické, být loajální k vedení, ke straně. Pěkně na tuto skutečnost upozornil Dalibor Dědek, který se angažoval v oblasti inovací. Hledal cestu, jak zlepšit oblast, v níž pracovat. Narážel na lidi, kteří tomu nepřáli. Zkrátka - v minulém režimu se na vrchol dostávali často neschopní, ba všehoschopní.*

LL: Přesně tak. Potenciál společnosti nebyl využíván. Mohu to ukázat sám na sobě. Jako univerzitní studenti, kteří měli většinu času trávit studiem - kde jsme ho trávili? Po hospodách! Bylo to mnohem „stimulativnější“ prostředí než vlastní studium, což je pěkný příklad toho, co dělalo spousty lidí. Sice s něčím občas přišli, ale nevěděli, proč se příliš snažit. Proč se nepřizpůsobit chování většiny společnosti a energii nevěnovat vylepšování svých chalup nebo zahradničení.

MS: *Ostatně hospoda je slušné prostředí. Bez ní by asi nebylo ani pana Hrabala. Rozumím, místo toho, aby člověk trávil čas v laboratořích nebo v prostorách, které jsou určeny k realizaci kreativního potenciálu, využíval ho k zábavě.*

LL: Z mého pohledu tam byl stále subjektivní pocit, že hranice, kam člověk může dojít, je omezena, což zpětně snižovalo motivaci posunovat se dál.

MS: *Dobrá, rozdíl mezi námi a Západem nebyl v šedesátých letech tak značný, jako v roce 1989.*

LL: K prohlubování rozdílu docházelo každým rokem, ...

MS: *... hospodářství extenzivně rostlo, a proto se efektivita snižovala. Do počátku budování tržního řádu jsme vstupovali jako země s velkou energetickou náročností.*

... Demokracie ...

MS: *Nyní bych otevřel otázku budování demokracie. Je společenským řádem, který tato země měla. Jak si ji sám definujete? Brněnský esejista Pavel Švanda říká, že demokracie je takové uspořádání společnosti, v rámci něhož se jednotlivé věci mohou vyjevovat. To znamená, že dochází k pojmenování skutečnosti. Minulý režim o to neusiloval ...*

LL: Demokracii nejvíce vnímám jako svobodu jednotlivce.

MS: *Zkrátka je prostorem, kde člověk může uplatnit svůj názor, zaujmout postoj.*

LL: Dokonce říkám – a nejsem filozof – že jedna z mála spravedlivých věcí je, že každý den máme k dispozici dvacet čtyři hodin a známe průměrný lidský věk. Pokud člověk nepředpokládá, že existuje něco, jako je převtělení nebo posmrtný život, což není můj případ. V tomto okamžiku svobodu jednotlivce chápu tak, že může s daným časem naložit podle svého. Toto je pro mě demokracie. Mohu se rozhodnout, jak si rozdělím, využiji můj čas.

MS: *Možná hovoříte o ekonomické svobodě. V rámci ní jste pánem svého času. Volíte mezi alternativami, ale demokracie je spíše otázkou politické svobody ...*

LL: ... tedy institucionálního uspořádání. Přiznám se, že většina mé generace politickou svobodu stále nechápe jako něco, co není dáno automaticky. Máme pocit, že je to něco daného. Ačkoliv jsem velmi usilovně hledal, nenašel jsem ve skupině mých známých někoho, kdo by aktivně působil v politickém životě, ani nikoho, kdo by o to usiloval. Víím pouze o dvou spolužácích, kteří jsou aktivní v obecní politice. Právě politická angažovanost je cestou, kterou člověk v demokracii může využívat. „Jediné“ svobody, které člověk využívá, je účast ve volbách. Má generace příliš nevyužívá možnost aktivní účasti v politice mezi volbami.

MS: *Vaši kolegové se o veřejný prostor zajímají, ale nevidí nutnost realizovat se jako aktivní občané. Když přišly velké změny, jako v roce 1989, mohli jsme vidět aktivitu, která pak opadla. Můžeme tento vývoj nahlížet jako přirozený?*

LL: Neustále si kladu otázku, zdali důvod k pasivitě naší generace není podmíněn ekonomickými podmínkami. Stále máme ochotu ekonomické podmínky dávat na první místo – tedy dosažení vyšší pozice a příjmu ve firmě, na univerzitě. Toto je známkou, že jsme dostali svobodu, volnost se prosadit. Na druhou stranu bychom se měli více věnovat šlechtění veřejného prostoru.

... Participace ...

MS: *Také je to možná díky tomu, že vaši kolegové jsou mladí a mají za cíl budovat svou kariéru. Až dosáhnou jisté úrovně, až budou uspokojeni v této oblasti, pak přejdou do politiky. Nádherným příkladem je brněnský politolog Petr Fiala, jenž vybudoval katedru politologie, ...*

LL: ... byl dvě období rektorem.

MS: *Následně dostal nabídku působit v Nečasově vládě jako nestraník a pak v roce 2013 kandidoval jako nezávislý na kandidátce Občanské demokratické strany.*

LL: A pak se stal předsedou ODS.

MS: *Inu, cesty vývoje jsou nevyzpytatelné.*

LL: Příběh Petra Fialy je pro mě osobně obrovskou motivací a důkazem, že se věci mohou posouvat kupředu. Pro mě je příběhem, který znám a dlouhodobě jej sleduji. Změnil mé pochyby, že se do politického prostoru může dostat i někdo, kdo politickou kariéru nebuduje cíleně, kdo něco dokázal

nejprve mimo politický prostor.

MS: *Demokracie potřebuje lidi, kteří vnímají politiku jako službu. Mohu sloužit jedině tehdy, pokud předvedu zásluhy ve své profesi. Profesor Fiala si mohl říci: „Jsem úspěšným politologem, proč bych nemohl přispět k zušlechtění politiky, která se stala předmětem mého odborného zájmu. Je jedno, jestli budu moci působit na městě, v kraji nebo na té nejvyšší úrovni.“*

LL: Myslím si, že se zde vracíme k tomu, o čem jsme hovořili. Právě toto bylo mé velké očekávání. Demokracie přinese to, že se každý jednotlivec začne chovat přesně tímto způsobem, že se začne v rámci svých možností starat co nejlépe o svou věc. Je to ale zároveň jedna z největších deziluzí, která mě zasáhla, jelikož jednotlivců, kteří se takto chovají, je spíše minimum.

MS: *Případ profesora Fialy je ukázkou a příslibem toho, že i u nás to jde, byť jedna vlaštovka jaro nedělá. Půjdeme-li do historie, i Masaryk sloužil jak profesor, ale následně se z něho stal úspěšný politik, státník. Měli bychom podtrhnout, že je vhodné vnímat péči o veřejný prostor jako úkol. Jinými slovy – nejdu vykonávat politiku, abych něco získal, ale abych sloužil.*

... Demokracie a dialog ...

MS: *Ještě bych se zeptal, jak vnímáte význam dialogu v demokracii? Můžeme na něj nahlížet jako na způsob předání energie, která může přinášet kýžené změny. Ve veřejném prostoru se vede mnoho dialogů a podle toho věci také tak „vypadají“. Soudíte, že jsme se za čtvrtstoletí naučili vést kultivovaný hovor, nebo je to spíše snaha říci si své, druhého neposlouchat, nechť si říká, co chce?*

LL: Mám pocit, že dochází k postupné kultivaci veřejného prostoru. Na druhou stranu – na dialog je stále méně času. Vnímám, že ve skupině lidí, ve které se pohybuji již od vysokoškolských let, je stále méně prostoru vést nějaký dialog, který nemonitoruje běžné denní události, ale snaží se do hloubky popsat stav současné situace, její východiska. Když se zaměřím na debaty, které se vedou ve veřejných médiích, mám obavu, že ke kultivaci nedošlo. A podobná situace je stále v diskusi občanská společnost versus politická reprezentace. Jak na národní, tak na místní úrovni jsou občanské iniciativy stále považovány spíše za přítěž než za zdroj sebereflexe společnosti, alternativních pohledů.

MS: *Stále jsme na počátku. Čekáme na třetí generaci ... Zpět k dialogu. Pokud je nekultivovaný, je výrazem toho, že si sebe nevážíme. Právě v dialogu se projeví úcta k druhému člověku. Když druhý něco řekne, vážím, co říká. Mohu říci: „Mé stanovisko není totožné s vaším, přesto přistupuji na váš návrh.“ V tomto ohledu jsme na počátku?*

LL: Mám obavu, že to tak je a je to jedna z věcí, kterou jsem očekával. Domníval jsem se, že už první polistopadová generace bude schopna přijmout nová demokratická pravidla a hodnoty, včetně schopnosti diskuse. Postupně zjišťuji, že se jedná o otázku druhé a třetí generace.

... Občanská společnost ...

MS: *Jak podle vás působí člověk jako faktor, který ovlivňuje demokracii? Pokud je dostatečně uvědomělý, pro realizace jednotlivých projektů se sdružuje. Díky tomu vzniká pestrá občanská společnost. Jak nad tímto fenoménem uvažujete? Tážu se, protože například Václav Havel byl během svého prezidentství i po něm jejím podporovatelem. Václav Klaus se k občanské společnosti stavěl skepticky. Dokonce proti ní i bojoval.*

LL: Mám pocit, že ji odmítal. Myslím si, že tyto společenské aktivity jsou jednou z nejlepších ukázek toho, jak se postupně učíme využívat demokracie, že se učíme dialogu. Pro mnoho skepticky uvažujících lidí jsou k dispozici konkrétní případy, kdy občanská iniciativa dokonce dotáhne něco, co

jednotlivci ještě před několika lety připadlo jako nemožné. Inspiruje nás, jak se vymanit z pasivity a více se účastnit debaty o veřejném prostoru. Právě toto motivuje jednotlivé lidi k tomu, aby ve veřejném prostoru jednali aktivně a nejen čekali, co rozhodne a udělá politik. Mám zde dva příklady. V Brně žije Matěj Holan, který se stal příkladem nejen na lokální, ale na celonárodní úrovni, že i občanská iniciativa může měnit věci k lepšímu. Znáám to i na úrovni malé obce, kdy jednotlivec chtěl uchránit dominantu kostela před zástavbou. Zatím je jeho snaha úspěšná. Tyto konkrétní příklady ukazují na možnost zapojení se do něčeho, co jde mimo mou rodinu, mou práci. Je vhodné to vyzkoušet. Říkám, že zde je minimum lidí, kteří jsou k tomu ochotni. Jak můžeme vidět ve Spojených státech nebo v západní Evropě, mnoho lidí tyto aktivismus ochotně podporuje. U nás se to zatím neprojevuje. Lidé zde neuvažují: „Nechci se osobně angažovat, ale dám vám alespoň finanční prostředky, abyste je mohli využít pro vaše aktivity. Jste to vy, kteří chráníte demokracii v čisté podobě.“

... Demokracie a její ohrožení ...

MS: *Co podle vás demokracii jako takovou ohrožuje? Není to například vláda populistů? Není to náhodou kapitál, který působí nadnárodně? Jedná se o kapitál lidí, kteří si dokážou koupit ty, kteří demokratickou politiku mají vykonávat?*

LL: Největší nebezpečí vidím v přetrvávající rezignaci společnosti. Bohatý člověk může vlastnit desítky médií, ale pokud je jednotlivec kritický, nakonec mu dá celá společnost najevo, že ji „neoblbně“. Po celém světě vidíme, že tyto koncepty movitých, po moci dychtících jedinců, dokonale fungují a společnost proti nim nemá obranu. Negativní zkušenost, která nás snad poučí, je velmi nákladné a dlouhodobé řešení situace. V tomto ohledu jsem velmi skeptický. Tvrdím, že jedinou obranou je aktivita a osobní zodpovědnost jednotlivce. Bavili jsme se o tom, že jednotlivec není stále připraven bránit se proti demagogii, plíživému oklešťování demokracie.

... Kapitalismus ...

MS: *Rád bych otevřel otázku budování kapitalismu. Jak vnímáte proces, který byl zřejmě bezprecedentní. Slovo kapitalismus se v počátcích změn neobjevovalo. Vnímaví lidé ale věděli, že centrální plánování není nejlepším způsobem, jak zabezpečit blahobyť země.*

LL: Mně osobně se mnohem více líbí pojem tržní hospodářství, protože ten je podle mě pochopitelný i pro jednotlivce bez ekonomického nebo politologického vzdělání. Koncept tržního hospodářství je poměrně jednoduchý. Koncept kapitalismu je většině lidí téměř nevysvětlitelný, díky své složitosti. Dokonce i někteří lidé s ekonomickým vzděláním by měli problém termín objasnit. Na druhou straně - tržní ekonomika, kde se střetává na trhu práce někdo s nápadem s někým, kdo nápad postrádá, je mi velmi sympatická. Problém je, že mám čím dále silnější pocit, že celý proces globalizace tenduje k omezení tržního systému, jelikož státy formou regulací snižují, jak se domnívají, dopady globalizace. Je otázkou, jestli většina dnešních vyspělých ekonomik má vlastně vůbec tržní ekonomiku, zdali se nejedná o složité modely sociálního státu, jenž začíná být neudržitelný. Kladu si otázku, jestli by nebyla lepší cesta návratu k čisté tržní ekonomice.

MS: *Proč podle vás je kapitalismus špatně definovatelný? Někdo může říci: „Vždyť se jedná o systém vytvořený na základě přirozené činnosti těch, kteří mají dobré nápady a jsou prospěšní pro společnost jako celek. Ti shromažďují kapitál. Následně zaměstnávají mnoho dalších, kteří jsou za jejich kapitál najímáni.“*

LL: Problém vnímání slova kapitalismus v porovnání se slovem tržní ekonomika nebo trh, je spojen se základem slova kapitál. Lidé tuto skutečnost vnímají. Nejde pouze o vnímání lidí, ale je statisticky dokázáno - a je jedno, jestli se jedná o vyspělé, nebo rozvíjející se ekonomiky - že kapitál se

akumuluje v čím dále užší části společnosti. Tato skutečnost začíná být vnímána negativně. Je to divné, protože tvrdím, že většina vyspělých zemí prožívá jedno z nejlepších období. Platí to i pro Českou republiku, co se týká životní úrovně, svobody jednotlivce. Přesto mám pocit, že ve společnosti narůstá odpor k tomu, co vnímáme širokým pojmem slova kapitalismus.

MS: *Rozumím, ale pokud je člověk konfrontován s vámi vyslovenou námitkou, může říci: „Já jsem úspěšný, společnosti přináším hodnoty, a proto jsem odměňován a přirozeně roste i mé bohatství.“*

LL: Sám za sebe tvrdím, že jednou z nejlepších věcí pro společnost je vidět konkrétní případy úspěšných občanských iniciativ. Je velice užitečné vidět osoby typu Petra Fialy, které přišly do politiky z jiné úspěšné kariéry. Stejně pozitivně by mělo být viděno, že je někdo úspěšný v podnikání. Výslednicí dobrého podnikání je spojení všech věcí dohromady: má dobré nápady, dokáže prodat ...

MS: *Opakuji, systém vzniká spontánně.*

... Ochota rizika, ochota podnikání ...

LL: Bohužel to u nás není tak vnímáno. Dám vám velmi konkrétní příklad, na kterém se to dá dokázat. Vždy se u státnic ptám studentů, kolik z nich uvažuje o tom, že by začali podnikat? Výsledek je dlouhodobě nulový. Studenti preferují nechat se zaměstnat u nadnárodní společnosti, nebo u „státní“ společnosti. Ochota jít do rizika je přesně to, coby kapitalismus měl umět podněcovat. Všichni by to měli využívat.

MS: *Ano, lidé chtějí být bohatí, ale odmítají podstoupit riziko, které se nachází v každém svobodném systému. Kapitalismus přináší nejistotu v zaměstnání, vzniká nezaměstnanost jako přirozený výsledek změn. Kapitalismus přináší rozevírání příjmových nůžek. Společnost je tvořena vysoce bohatými i chudými vrstvami. Neustále si člověk říká: „Vždyť se jedná o systém, tvořený přirozenými silami, které, když je budeme chtít příliš korigovat, mohou zapříčinit chudnutí společnosti.“*

LL: Ano, jistě, ale vrátil bych se k mé původní otázce. Co je špatně nastaveno, že lidé nechtějí vstupovat do podnikání? Otázku kladu proto, že podnikání je přirozenou lidskou vlastností. Neděje se to. Dokonce můj bývalý spolužák, který se živil prováděním akvizic, řekl, že v posledních letech nastala situace, kdy úspěšní podnikatelé z devadesátých let chtějí předat poměrně úspěšné podniky svým dětem, ale ony o ně nejeví zájem. Není toto paradoxní, když právě touha být úspěšný v podnikání je jedním z nejviditelnějších prvků kapitalismu?

MS: *Zřejmě dědictvím před rokem 1989 to není. Možná neochota podnikat je následkem zkušeností po roce 1989, kdy se zde rozvíjel dravý kapitalismus.*

LL: Můj spolužák říká, že se jedná o úspěšné firmy, s velmi pozitivním příběhem. Jedná se o fungující subjekty s potenciálem rozvoje, a přesto se rodičům nedaří děti přesvědčit, aby pokračovaly.

MS: *Sluší se říci, že kapitalismus má u nás tradici. Díky němu byly České země úspěšné již v rámci Rakouska - Uherska. Díky tomu se vytvořila třída národních kapitalistů, jako byli Škoda, Baťa, Kolben, Daněk ... Tyto společnosti úspěšně působily i po znárodnění a dokázaly žít s úspěchů, které jim jejich zakladatelé dali do vínku. Možná u nás nejsou vzory. Můžeme říci, že je zvláštní, když lidé rezignují na cosi, co je přirozené, nechtějí riskovat. Na druhou stranu jsou u nás společnosti, které jsou dravé, ale mají historii s otazníkem. Tím myslím, že se jedná o společnosti, které vznikly během transformačního období, jejich majitelé se stali velkými kapitalisty a mnozí z nás se tážou, jak ke kapitálu přišli.*

... Postup v rámci transformace ...

MS: *Navrhuji, abychom pokročili k otázce zavádění kapitalismu. V jistém ohledu doporučujícím dokumentem byla studie ekonoma Williamsona, která se nazývá Washingtonský konsensus. Jak se k tomuto konceptu stavíte? Dnes je mnohými levicově orientovanými mysliteli považován za chybný.*

LL: Samozřejmě, diskuse nad ním bude vedena stále. Netýká se to pouze naší transformace. Diskuse při jakékoliv společenské změně je vždy o gradualismu nebo šokové terapii. Nejsem právník, ale stále si myslím, že je jednodušší převzít fungující, postupně vzniknuvší let právní systém, o němž se ví, že funguje. Posléze napnout všechny síly na to, abych naučil občany, subjekty veřejného prostoru, právo dodržovat. Nemělo se investovat dvacet pět let do vytváření vlastního unikátního právního systému a nezabývat se přitom skutečností, zda právo někdo dodržuje. To je moje největší výhrada vůči transformaci. Vedl jsem na téma proměny právního systému mnoho diskusí, ale zatím jsem nenašel odpověď, proč jsme šli právě touto cestou. Mám obavu, že můžeme očekávat dalších dvacet let, než se právní systém a instituce usadí.

... Právo, instituce ...

MS: *Pokud je mi známo, například autor obchodního zákoníku profesor Jaroslav Dědič se německým právem inspiroval. K procesu proměny: vše se dělalo rychle, nebyli zde experti, kteří by dali cenné rady. Možná se kladl velký důraz na rychlost. Zdůrazňujete, aby se přejal právní systém. Ti, kteří se například právem zabývali, neznali jiné než socialistické ... Kdo zde znal právo svobodného světa?*

LL: Ano, ale pak se všichni smířme s tím, že stav, v němž jsme nyní, ztráty, které vznikly, jsou daní za učení se novému systému. Pak nemůžeme očekávat, že by došlo k naplnění očekávání o fungujícím trhu a demokratické společnosti. Nenaplnění představ vede k demotivaci jednotlivců.

MS: *Musíme si uvědomit, že Latinská Amerika má též modifikovanou ústavu a funguje to tam jako v USA?*

LL: Ne, jelikož utváří jinou kulturu ... Středoevropský prostor si je s USA mnohem podobnější než Latinská Amerika.

MS: *Myslíte, si, že je správné, když stavíme vše na normách? Jsou lidé, kteří se vždy budou snažit, aby zákon ošvindlovali?*

LL: Soudím, že nyní stojí otázka, zda právo vynucovat, nebo očekávat jeho dobrovolné prosazení v rámci evolučních změn. Zde můžeme vidět zásadní rozpor ve dvou konceptech.

MS: *Na toto upozorňoval Jaroslav Dědič, jelikož se s tím setkal v advokátní praxi: „Měl jsem klienta ze zahraničí. Tázal se mě, co je nutno udělat, aby zde jeho společnost mohla působit. On usiloval o právní naplnění, kdežto český člověk se táže, jak ho může obejít?“*

LL: Tak tomu je.

MS: *Co je zvláštní? Zákon je napsán, schválen, ale krátce po schválení je připravována další novela. Můžeme hovořit o nestabilitě práva.*

LL: Musím říci, že je rozdíl mezi mou generací, která se na legislativu dívá většinou způsobem, který jste popsal, a mladšími doktorandy, s nimiž mám občas spor, jelikož oni naopak zastávají důsledné dodržování zákonů. Jejich argument je: „I když si mohu myslet, že je to hloupé, je to tak, a tak to uděláme.“

MS: *Evoluce institucí je otázkou generací ...*

... Kroky v oblasti hospodářství ...

MS: *Kdybychom měli zmírnit hlavní transformační kroky, které byste uvedl? Byly dělány na základě doporučení mezinárodních institucí. Byla to otázka liberalizace, deregulace, privatizace, redukce všeobjímajícího státu. Washingtonský konsensus doporučoval rozumnou rozpočtovou politiku bez deficitů.*

LL: Rád bych vyzdvihнул privatizaci. Tu považuji za povedenou. Když člověk nehledí na nepovedené detaily – které jsou často diskutovány a staly se z logiky věci, z důvodu rozsahu privatizovaného majetku – výsledky jsou slušné. To, že se převedlo 99 procent státního vlastnictví do tržní ekonomiky během velmi krátké doby, považuji za obrovský organizační úspěch. Jednalo se i o ekonomický úspěch. Pořád máme tendenci u nás hovořit o krizi, ale na základě mého osobního pocitu, založeného na vlastním pozorování, musím říci, že zde došlo k obrovskému zvýšení životní úrovně. To znamená, že transformace jako celek může být označena za úspěšnou. Moje výtky se týkají zbytečnosti státu. Řekl bych, že stát zasahuje více a více do mnoha oblastí, kam by se plést už neměl.

MS: *Jinými slovy – bytní.*

LL: V tomto ohledu jsme nebyli úspěšní. Privatizace byla povedená, ale ke snížení vlivu státu zásadně nedošlo. Bavíme se zpětně o skutečnosti, proč mám raději pojem tržní ekonomika než kapitalismus.

MS: *Stát je od toho, aby dělal rozhodčího. Jen si vzpomeňme na kauzy, které zde byly. Dokonce se jejich aktéři museli odsoudit v zahraničí, jelikož se o to nestarala česká policie a justice. Nemyslíte si, že excesy, které zde byly, způsobilo negativní vnímání procesu obnovení tržního hospodářství?*

LL: Neřekl bych. Přesto, že se excesům tak silně věnují média, tvoří jedno promile z převodu majetku. Netvrdím, že bychom měli ignorovat korupci, ale když se na to podíváte z ekonomického pohledu, je to skutečně zanedbatelná část celku. Je zde mnohem více pozitivních příkladů, kdy se přeměna podařila, a můžeme mít radost z úspěšných podniků. Máme snahu příliš zviditelňovat to, co tvoří zanedbatelnou složku.

MS: *Hovoříte-li o fungujících podnicích, můžeme uvést společnosti Linet, Jablotron, Wikov, TOS Vandsdorf aj. Jsou však společnosti, které tvořily páteř průmyslu, byly význačnými už za první republiky. Jedná se o ČKD, Škoda Plzeň, Poldi Kladno, Tatra, Svit, Baťa ...*

LL: Ano, s tím souhlasím. Nemáme však první polovinu 20. století, ale jsme v první polovině 21. století. Struktura světové ekonomiky se změnila. Zmínili jste podniky českého kapitálu, ale musíme považovat za obrovský úspěch výrobu aut Škoda. Víte, jaká byla obrovská diskuse o prodeji takzvaného rodinného stříbra. Dnes je tahounem české ekonomiky.

MS: *Tomáš Ježek byl a je nešťastný z tohoto spojení, jelikož to nemyslel tak, jak to bylo prezentováno. Sama Škoda – Auto nebyla v optimální situaci. Tím, že byl podnik privatizován Němci, získali jsme. Zastavme se u otázky kapitálu. Když budujete kapitalistický podnik, máte jistá očekávání a během časového horizontu chcete realizovat zisk. Němci k tomu přistoupili odpovědně. Spojila se německá důslednost s českou vynalézavostí. Díky tomu Češi pronikli na zahraniční trhy. Předpokládalo se, že Škoda bude autem pro země bývalého východního bloku. Dnes dělá konkurenci ...*

LL: ... mateřské firmě.

MS: *Je vhodné zmínit jeden vtip, jež slyšel brněnský ekonom Libor Žídek v Anglii. Jedna paní, zabývající se marketingem, se tázala, jak zvýšit hodnotu škodovky o polovinu. Odpověď byla prostá:*

Natankovat nádrž! Víme, že podmínky byly mizerné, ale díky pracovitosti českých lidí, a nejen jich, se Škoda Auto stala společností, která je, co do objemu realizovaných tržeb, největší společností v České republice. Máme v naší republice společnost Agrofert, též budovanou v Československu.

... Čeští kapitalisté ...

MS: *Myslím si, že je důležité zmínit otázky, které si klade profesor Milan Zelený. On tvrdí, že máme nedostatek českých kapitalistů, nevytvořili jsme si je.*

LL: Je to logické. Shodli jsme se, že kapitál zde v roce 1989 nebyl. Problém celého uspořádání kromě ideologie bylo, že režimu chyběl kapitál. Proto zde byla obrovská podinvestovanost. Ukážu vám to na příkladě, kde je vidět, jak je kapitál důležitý. Vezměte si Itálii. Ta se třicet let potácí s ekonomickým růstem kolem nuly. Přesto, když dojedete do Itálie, neřekl byste, že v ní lidé trpí. Je to díky tomu, že mají nashromážděné bohatství od doby renesance. Český kapitál zde bohužel nebyl – a bude trvat desítky let, než se vytvoří.

MS: *Podle profesora Zeleného se mělo postupovat tak, že ke společnostem, které byly dány k privatizaci, měly být vybrány protějšky, které umožní resuscitaci společnosti. Jak budou firmy sílit, budou mít i dostatek kapitálu k odkupu podílů firmy, které vlastní zahraniční kapitál.*

LL: Možná je příliš brzy odpovědět. Tento model je zajímavý. Tři země ve středoevropském prostoru – Maďarsko, Československo a Polsko, se ubíraly odlišným způsobem. V Polsku se rozhodli většinu transformačních kroků udělat postupně. Čekali, až se kondice zlepší a teprve pak rozhodli, kdo bude konečným vlastníkem. V Maďarsku se rozhodli pro druhou extrémní cestu, tedy prodat vše a co nejrychleji přímým zahraničním investorům, například za jeden forint. Naše kuponová privatizace, z tohoto pohledu, byla mixem. Byla pokusem majetek někomu věnovat. Díky tomu, že zde neexistoval kapitál, jsme mu nemohli pomoci tím, čím by mohl pomoci skutečný vlastník. Každý se sice mohl stát vlastníkem části nějakého podniku, ale to bylo tak vše. Proto došlo k tomu, co nazývám druhou fází privatizace. Vlastnické podíly se přenesly k těm, kdo kapitálem disponoval.

MS: *Člověk ale může říci, že se postupovalo příliš rychle, neuváženě. Druhý řekne, že kdyby se nepostupovalo příliš rychle, podniky, které byly v dobré situaci, budou rozkradeny. Jde též o to, že když budete mít společnost českého kapitálu, vývoj v globální ekonomice nebude tak tíživě dopadat na českou ekonomiku. Domácí podniky se zavírají vždy až naposled.*

LL: Tomu příliš nevěřím. Zmínil jste myšlenku, která je stará padesát let. Vezměte si, že většina domácích podniků, když zjistí, že náklady práce jsou zde příliš vysoké, část výroby přenesou někam jinam. Dělalí to i naše podniky s českým kapitálem. I oni musí být konkurenceschopné. K čemu je domácí kapitál pozitivní, je vidět na otázce, kterou jsme diskutovali. Právě český kapitál ochotně podporuje aktivity občanského sektoru, na rozdíl od zahraničního. Kdybych měl vidět nějaké omezení, pak v této oblasti.

... Mezinárodní rozměr ...

MS: *Jinými slovy bychom mohli říci – Češi Čechům. Zabýváte se mezinárodní ekonomikou: neudělala se chyba, že sem přiteklo mnoho investic, které šly do projektů na zelené louce? Nejedná se o investice do vývoje, ale pouze do výroby, které mohou být během několika let přeneseny do Asie.*

LL: Spatřuji v tom přirozený vývoj. Existuje něco, čemu se říká cyklus přímých zahraničních investic. Je přirozené, že první fáze jde do jednodušších výroby. U nás za více jak dvacet let lze vysledovat, že se postupně kapitál přesunuje. Hodně výroby, které sem přišly za levnou pracovní silou, odešlo dál – na Ukrajinu, do Rumunska, a nevypadá, že by u nás vzrostla nezaměstnanost na dvacet procent.

Logicky to znamená, že investoři sofistikovaných výrob nahrazují investory s nižší přidanou hodnotou. Stejně jako nelze přeskočit budování právního a institucionálního systému. Ani v hospodářství nejde překročit fázi budování ekonomického systému, kde je běžné, že první přicházející investice jdou například do montoven automobilů a jiných výrob.

MS: *Myslíte si, že české vysoké školy dokážou „vyprodukovat“ kvalitní, vzdělané a kvalifikované pracovníky, kteří pak budou moci působit ve společnostech vytvářející sofistikovanou produkci s vysokou přidanou hodnotu?*

LL: Určitě ano a tomu stávající systém nebrání.

MS: *Děkuji vám za kritické postoje.*

P.S.:

MS: *Jak jste se osobně účastnil obnovy demokracie a kapitalismu?*

LL: Jako vysokoškolský pedagog se snažím u studentů povzbuzovat kritické myšlení a aktivní jednání. Celá řada mých diplomantů a doktorandů je úspěšná jak v soukromé, tak ve státní sféře. Mé působení v roli pedagoga tak považuji za svůj největší osobní přínos pro obnovu demokracie a kapitalismu. Na druhou stranu - mne mrzí, že jsem nikdy nenašel odvahu začít podnikat.

MS: *Účastnil jste se kuponové privatizace, jakožto velké příležitosti obnovy kapitalismu?*

LL: Ano, ale spíše jako pozorovatel. Mám obavu, že v tomto konkrétním případě platí pořekadlo o tom že „kovářova kobylna chodí bosa“.

MS: *Co jste říkal na rozdělení Československa na dvě samostatné republiky? Nezpůsobilo nakonec rozdělení eliminaci slovenského nacionalismu, což vedlo k lepší spolupráci v rámci Visegrádského společenství a také k opětovnému setkání obou zemí v Evropské unii?*

LL: Rozdělení Československa se z dnešního pohledu stále více jeví jako úspěšný projekt ve srovnání s rozpadem bývalé Jugoslávie. Jestliže se podíváme na státy Evropské unie, můžeme pozorovat zajímavý paradox. Součástí větších státních celků jako jsou např. Skotsko nebo Katalánsko usilují o získání autonomie, ale současně usilují o členství v EU. Projekt evropské integrace, ačkoliv dnes z mnoha stran kritizovaný, se stává platformou funkční spolupráce mezi dílčími částmi rozdělených států.